

KAZAKİSTAN'DAKİ ÇİN ETKİSİ VE DOĞU TÜRKİSTAN AÇMAZI

Burak Çalışkan

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Burak. "Kazakistan'daki Çin Etkisi ve Doğu Türkistan Açmazı", İNSAMER, 19.08.2019.

 Analiz

Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'daki (Astana) Bayterek Kulesi, 97 metre yüksekliği ve mimari tasarımıyla hem şehrin başkent oluş yılını hem de Kazak kültür ve tarihini sembolize etmektedir. Nur-Sultan'ın havadan görülmesine imkân sağlayan bir cam küre şeklinde tasarlanan bu modern yapı, bir Kazak efsanesinden esinlenilerek inşa edilmiş. Efsaneye göre kutsal bir kuş olan Samruk, her yıl "Hayat Ağacı"nın tepesindeki yuvaya yaşam ve umudu temsil eden altın bir yumurta bırakmaya çalışır. Bu ağacın kökleri arasında yaşayan ejderha Aydarhan ise yukarı tırmanarak bu altın yumurtayı yutar -bu şekilde iyilikle kötülük arasındaki sonsuz mücadele temsil edilir. Ancak bir gün Samruk, altın yumurtayı yuvaya bırakmayı başarır ve orada yeni bir hayat başlar. Rivayete göre Samruk Kazakistan'ı, ejderha ise Çin'i temsil etmektedir. Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Astana'yı başkent ilan

ettikten sonra ilk olarak Bayterek'in yapımını başlatmıştır. Bayterek Hayat Ağacı'nı, tepesinde duran cam küre de sembolik olarak bağımsız Kazakistan'ın varlığını temsil etmektedir.

Etkileyici bir tarihî ve kültürel birikime sahip olan Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından asırlarca süren Rus işgalinden kurtularak bağımsızlığını kazanmıştır. Ülke, 1990'ların başında pek çok problemle karşılaşsa da izlenen rasyonel politikalar sayesinde sorunlarını önemli ölçüde çözmüş ve zamanla Orta Asya'daki ağırlığını artırmıştır.¹ Özellikle sahip olduğu zengin yer altı kaynakları ve stratejik konumu sayesinde ekonomik olarak hızla kalkınan Kazakistan, yabancı yatırımcıların da ilgisini çekmektedir. Bu durum gelişmekte olan Kazakistan'ı küresel güçlerin rekabet alanı hâline getirirken ülkede etkisini hissettiren temel aktörlerden biri de komşusu Çin'dir.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Soğuk Savaş sonrasında bir yandan ABD, daha önceleri Rusya'nın nüfuzunun hâkim olduğu bölgelerde etkinliğini artırmaya çalışırken bir yandan da Çin, Orta Asya'daki bu rekabet alanına dâhil olmuştur. Bu noktada Nur-Sultan'daki Amerikan Başkonsolosluğu'nun tam karşısına Çin'in daha büyük bir başkonsolosluk binası inşaatı başlatmış olması, bu durumun en ilginç yansımalarından biri olarak göze çarpmaktadır.

Yatırım ve Kültür Politikaları

Çin, 1997 yılından itibaren Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz sektöründe önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Bu süreçte Kazak enerji kaynaklarının Çin pazarlarına taşınması amacıyla da iki ülke arasında boru hatları inşa edilmiştir. Türkmen gazının Çin'e transferinde de oldukça kritik bir rol oynayan Kazakistan, Çin'in enerji talebini karşılayan en önemli tedarikçilerden biridir, ayrıca Çin şirketleri de Kazakistan'ın enerji piyasasında ciddi bir etkinliğe sahiptir.

Buikili işbirliği, Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in 2013 yılında Astana'da yaptığı bir konuşmayla dünyaya duyurduğu Yeni İpek Yolu Projesi'nin başlatılması ardından daha da ilerlemiştir. İki ülke arasında imzalanan 30 milyar dolarlık anlaşmanın yanında, Kazakistan'daki pek çok büyük yol ve liman, "Kuşak ve Yol" girişiminin bir uzantısı olarak inşa edilmiştir. Bu noktada Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında Rusya'dan sonra Çin'in en büyük ikinci ticari ortağı konumundadır.

Çin, ticari ilişkilerin yanında kültürel olarak da Kazakistan'da etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bu noktadaki en önemli aracı ise Konfüçyüs Enstitüsü'dür. Genel olarak Çinceyi yaymaya çalışan enstitü bünyesinde, Çin kültürünü tanıtmak için de çeşitli konferans ve etkinlikler düzenlenmektedir. Temmuz ayında Nur-Sultan Konfüçyüs Enstitüsü'nde gerçekleştirdiğimiz görüşmeler sırasında yetkililer, Çinceye ilginin her geçen yıl arttığını dile getirmiştir.

Nitekim Çin'de eğitim gören Kazak öğrenci sayısı da sürekli olarak artış göstermektedir. Bu artışın temel sebebinin, Çin kültürüne ve ülkeye duyulan ilgi ve sevgiden ziyade ekonomik olduğu anlaşılmaktadır. Çincenin Kazakistan'da sağlayacağı imkânların diğer yabancı dillerle kıyaslandığında oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çin'in Kazakistan'a yönelik büyük yatırımları ve bu potansiyeli devam ettirme olasılığı, geniş bir istihdam alanı oluşturduğu için Kazak gençlerin Çinceye olan ilgileri her geçen yıl daha da artmaktadır.

Doğu Türkistan'da Çin Zulmü

İki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etse de Kazak ve Kırgız vatandaşlarının da aralarında bulunduğu bir milyondan fazla Uygur Türk'ünün Pekin'in dünyaya "mesleki eğitim merkezleri" olarak lanse ettiği toplama kamplarına konulması, Kazakistan-Çin ilişkilerini gerginleştiren en temel mesele olarak dikkat çekmektedir.

Çin'in Türk azınlıklara yönelik işkence, asimilasyon ve kültürel soykırım politikası sebebiyle Kazak halkı Çin'e karşı oldukça tepkilidir. Öyle ki son yıllarda Almatı, Nur-Sultan ve Çimkent gibi büyük şehirlerde Doğu Türkistan'daki uygulamaları sebebiyle Pekin yönetimine karşı protestolar düzenlenmiştir. Ayrıca sosyal medya da Çin'e yönelik tepki ve protestoların önemli bir adresini oluşturmaktadır.

Doğu Türkistan'da dünyaya gelen ancak Kazakistan vatandaşlığı da bulunan aktivist Serikjan Bilash, Çin karşıtı protestolar konusunda oldukça popüler bir isim. Kurduğu insan hakları derneğiyle Çin'de toplama kamplarında tutulan insanların Kazakistan'daki ailelerinin seslerini duyuran Serikjan, Kazak makamlarınca gözaltına alınmış ve çıkarıldığı mahkemede, "*Ben Doğu Türkistan'daki Kazak, Uygur ve diğer Türk halklarına uygulanan ve soykırım olarak nitelendirilebilecek meseleleri gündeme taşıdım. Yüz binlerce insan, sözde yeniden eğitim kampı denilen yerlerde zorla*

tutuluyor, işkence görüyor.” diyerek kendini savundu. Mart ayında gözaltına alınarak ev hapsinde tutulan Serikjan, ağustos ayında çıkarıldığı mahkemece serbest bırakıldı.

Küresel bir güç hâline gelen komşusu Çin ile ciddi bir ticari ilişki içerisinde bulunan Kazakistan’da bu türden gelişmeler yaşansa da Kazak halkının Çin’e yönelik tepkisine zaman zaman Kazak hükümeti de kayıtsız kalamıyor. Hükümet yetkilileri kamuoyunun tepkisini azaltmak için Doğu Türkistan meselesi hakkında Çin’in söz konusu politikalarını eleştiren söylemlerde bulunabiliyor. Bu konudaki belki de en önemli adım, Kazakistan’ın talebiyle Pekin tarafından baskı gören bazı Uygur ve Kazak vatandaşların Çin’in izniyle Kazakistan’a yerleştirilmesi oldu. Ayrıca Çin’in Kazakistan’dan talep ettiği bazı Uygur Türklerinin Nur-Sultan hükümeti tarafından Çin’e iade edilmediği bilgisi de zaman zaman basına yansdı.

Bütün bunların yanında Pekin’in Kazak halkının Doğu Türkistan sorununa bakışını değiştirmek için bazı manipülatif girişimlerde bulunduğunu da belirtmek gerekiyor. Kazakistan’ın Çin sınırına yakın doğu bölgesinde yaşayan ve Doğu Türkistan davasını sürdürmekten ziyade Çin devleti için çalışan bazı Uygurların, sosyal medyada yayılan *“Bu topraklarda bizim de bir devletimiz olsun”* şeklindeki söylemleri Kazak kamuoyunda büyük tepki ile karşılandı. Ancak söz konusu söylemin bölgedeki halkın fikrinden ziyade iki toplum arasındaki ilişkiyi bozmaya çalışan Pekin’in bir plan olduğu oldukça açık.

Kazakistan’daki Çin Karşıtlığı

Yeni İpek Yolu Projesi’nin açıklandığı 2013 yılı ile birlikte Çin, Orta Asya’da geniş toprak alımlarında bulundu. Ticari ilişkilerin getirdiği yakınlıkla Kazakistan’da da bu tarihlerde bazı tarım arazilerinin Çin’e satışı/kiralanması gündeme geldi. Ancak bu durum ülkede yoğun itirazlar ve rahatsızlıklar meydana getirdi. Özellikle Mart 2016’da Kazak yönetimi, tarım arazisi olarak ayrılmış yerleri daha öncekinden

farklı olarak 10 yıllığına değil 25 yıllığına kiralama kararı aldı. Bu kararın aslında Çinli tarım sektörü şirketleri için alındığı yönündeki iddialar, ülkede ciddi protestolara yol açtı. Yaşanan bu gelişmelerin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Nazarbayev, yasanın yürürlüğe girmesini durdurdu.

Aynı yıl sosyal medyada yayılan bir Çin propaganda videosu da Kazak kamuoyunun bu denli sert tepki vermesini hızlandırdı. Çin’in Kazakistan’dan toprak talebini içeren videoda, Balkaş Gölü’nün Çin sınırları içerisinde olması gerektiği iddia ediliyordu. Bahsi geçen video, ülkede ciddi bir rahatsızlık oluşturdu.

Nitekim Yeni İpek Yolu Projesi, Kazak halkının önemli bir kısmı tarafından Çin’in Orta Asya’daki yayılcı hedefinin bir aracı olarak algılanmaktadır. Dünyanın en kalabalık ülkesi konumundaki Çin’in bölgede geniş araziler satın alarak buralarda koloniler oluşturacağı iddiaları, Kazak toplumu tarafından endişe ile karşılanmaktadır.

Bu noktada Kazak yönetimi de Çin ile ilişkilerinde belirli konularda oldukça dikkatli davranmaktadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmeye devam etse de Çin vatandaşlarına toprak satılmadığı gibi toplu hâlde yaşayıp gettolaşmalarına da izin verilmemektedir.

Ayrıca son yıllarda Kazakistan’da ulus-millet kavramı daha da olgunlaşırken, özellikle Batı Kazakistan’da aşırı milliyetçi eğilimin arttığı gözlenmektedir; bu durum zaman zaman azınlıklara yönelik bazı tepkilerin gündeme gelmesinde de etkili olmaktadır. Bu noktada en fazla tepkiyi Çin’den gelen işçi ve çalışanlar çekmektedir. Ülkedeki tarihsel Çin karşıtlığının yanında ekonomik gerekçeler de bu tepkilere neden olabilmektedir. Nur-Sultan ve Pekin arasında imzalanan anlaşmalar, genel anlamda ülkeye toplu işçi getirilmesini yasaklasa da pek çok Çinli şirketin yanlarında yüzlerce işçi ile birlikte gelmesi, Kazak kamuoyunda tartışmalara neden olmaktadır. Zaman zaman sosyal medyada

gizlice çekilmiş Kazakistan'daki Çinli işçilerin videoları binlerce kez paylaşılmakta ve Kazak halkı bu durumdan duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade etmektedir.

Özetle; önce 1997 yılında imzalanan enerji anlaşması, ardından 2013 yılında açıklanan Yeni İpek Yolu Projesi ile birlikte sürekli olarak gelişen Kazakistan ve Çin arasındaki ilişkilerin bundan sonra da gelişmeye devam etmesi

beklenmektedir. Bu noktada Kazakistan, Çin'in ülkede gerçekleştirdiği büyük yatırımlardan yararlı olsa da Pekin için önemli bir enerji tedarikçisi olması, ikili ilişkileri kazan-kazan konumuna getirmektedir. Ancak Pekin'in Doğu Türkistan'da sürdürdüğü kabul edilemez işkence ve soykırım politikası ile Kazakistan'daki tarihsel Çin karşıtlığı, ikili ilişkilerin geleceğinin farklı bir yöne evrilmesi potansiyelini de barındırmaktadır.

Sonnotlar

¹ Burak Çalışkan, "Asya'nın Diploması Merkezi", *Anadolu Ajansı*, 22.02.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/>

[asya-nin-diplomasi-merkezi-kazakistan/1399911](https://www.aa.com.tr/tr/analiz/asya-nin-diplomasi-merkezi-kazakistan/1399911)